

AVRUPA İNSAN HAKLARI DİVANİ, BİRLEŞİK KRALLIĞIN TEDHİŞÇİLİKLE MÜCADELE MEVZUATINA DAYANARAK YAPMIŞ OLDUĞU TUTUKLAMALARIN AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİNİ İHLÂL ETTİĞİNE KARAR VERDİ

Dr. Rauf VERSAN*

I. Konu

Avrupa İnsan Hakları Divanı, (10/1987/133/184-7) dosya numaralı *Brogan and Others v. U.K.* davasına ilişkin olarak 29 Kasım 1988 tarihinde yediye karşı oniki oyla vermiş olduğu kararında, Birleşik Krallık aleyhine yapılmış olan başvuruda, başvuru sahiplerinin Kuzey İrlanda'da tedhiş hareketlerine katıldıkları iddiasile Birleşik Krallık mercileri tarafından en kısa zamanda yetkili bir yargı mercii önüne çıkarılmayarak tutuklanmış olmalarını Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 5/3 maddesinin ihlâli olarak tespit etmiştir.

Divan ayrıca, altıya karşı onüç oyla aldığı diğer bir kararla, Sözleşmenin 5/3 maddesinde sağlanılan hakkın ihlâli sebebiyle uğranılan zararların tazmini talebinin Kuzey İrlanda hukuku kurallarına göre ileri sürülmesinin mümkün olmadığı gerekçesiyle, Sözleşmenin 5/5 maddesinin de ihlâl edilmiş olduğunu tespit etmiştir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 5. maddesi şöyle demektedir :

«1. Her ferdin hürriyete ve güvenliğe hakkı vardır. Aşağıda belirtilen hâller ve kanunî usûller dışında hiç kimse hürriyetinden mahrum edilemez.

.....
«(c) Bir suç işlediği şüphesi altında olan yahut suç işlemesine veya suçu işledikten sonra kaçmasına mâni olmak zarureti inancını doğuran makûl sebeplerin mevcudiyeti

*) İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Milletlerarası Hukuk Öğretim Üyesi.

dolayısıyla, yetkili adli makam önüne çıkarılmak üzere yakalanması ve hapsi,

.....

- «2. Tevkif olunan her ferde, tevkifini gerektiren sebepler ve kendisine karşı vâki bütün suçlamalar en kısa bir zamanda ve anladığı bir dille bildirilir.
- «3. İşbu maddenin 1/c fıkrasında öngörülen şartlara göre yakalanan veya tevkif edilen herkesin, hemen bir hâkim veya adli görevi yapmaya kanunen mezun kılınmış diğer bir memur huzuruna çıkarılmaya ve makûl bir süre içinde muhakeme edilmeye hakkı vardır...
- «4. Yakalanması veya tevkif sebebiyle hürriyetinden mahrum bırakılan her şahıs, hürriyet tahdidinin kanuna uygunluğu hakkında kısa bir zamanda karar vermesi ve keyfiyet kanuna aykırı görüldüğü takdirde tahliyesini emretmesi için bir mahkemeye itiraz etmek hakkını haizdir.
- «5. İşbu maddenin hükümlerine aykırı olarak yapılmış bir yakalama veya tevkif işleminin mağduru olan her şahsın tazminat istemeye hakkı vardır.»

Başvuru sahipleri Brogan ve üç arkadaşı İngiliz vatandaşı olup Kuzey İrlanda'da ikâmet etmekte iken 1984 yılı sonbaharında, 1974 tarihli Tedhişçiliği Önleme Kanunu'nun 12. maddesine göre «tedhiş hareketlerine teşebbüse ilişkin eylemlere karışmakta olduklarına dair kuvvetli şüpheler bulunduğu» gerekçesiyle tutuklanmışlardır.

Sözü geçen kanuna göre tedhişçilik, «siyasî amaçlara yönelik şiddet hareketleri» olarak tarif edilmiş olup, şiddet hareketlerinin hedefi de «kamuya ya da kamunun bir kısmına korku salmak» olarak nitelendirilmiştir.

Kanun, her olayda tutuklama süresini 48 saat olarak tespit etmiş, fakat bu süreyi uzatma yetkisini Kuzey İrlanda İşlerini Yürütmekle Görevli Bakana vermiştir.

Başvuru sahipleri dörder günden fazla tutuklu kalmışlar, bazı tedhiş hareketlerine dair sorulara muhatap olmuşlar, fakat kendileri herhangi bir suçla suçlandırılmadan ve yetkili bir yargı mercii önüne çıkarılmadan salıverilmişlerdir.

II. Konunun Kapsamı

Başvuru sahipleri, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 5/3 maddesinde yer almış olan «hemen» hükmünün kendi tutukluluklarında uy-

gulanmamış olduğunu; tutuklanmalarını takiben hemen yargı merci önüne çıkarılmamış olduklarını iddia etmişlerdir.

Avrupa İnsan Hakları Divanı, «hemen» deyiminin ifâde ettiği kavramın her olayda, o olayın özelliği göz önünde tutulmak suretile, ayrı belirlenebileceğini, tedhiş olaylarının Kuzey İrlanda bakımından önemini takdir ettiğini, bütün bunları dikkate almakla beraber yargı önüne çıkarılmadan dört günlük bir tutuklama süresinin «hemen» kapsamına girmeyeceğini belirtmiştir.

Divana göre «hemen» deyiminin kavramı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 5. maddesi bir bütün olarak ele alınmak suretile ve bu maddenin bütününün gayesi ışığında belirlenmek gerekir. Bu maddenin, Sözleşmenin öngördüğü düzen bakımından önemi açıktır: 5. maddede, temel nitelikteki bir insan hakkını içermekte, yani, ferdi, devletin keyfî müdahalelerle hürriyetini kısıtlamasına karşı himâye etmektedir.

Yürütmenin ferdî hürriyete müdahalelerinin yargı denetimine tâbî olması, madde 5/3 ün sağlamak istediği himâye mekanizmasının esasını teşkil eder. Bu esas, yürütme tarafından gerçekleştirilebilecek keyfî bir eylem veya işlemin riskini asgarîye indirmekten başka birşey değildir.

Divana göre, «hemen» kelimesinin Sözleşmenin İngilizce metnindeki ifâde şekli olan «promptly» kelimesi ile Fransızca metnindeki karşılığı olan «aussitôt» kelimesinin belirttiği kavram, madde 5/3 ün ikinci bölümünde yer alan «makûl süre (reasonable time/delai raisonnable)» deyiminin, ve hattâ madde 5/4 teki «kısa zamanda (speedily/à bref delai)» deyiminin belirtmek istediği kavramlardan farklıdır. «Hemen» kelimesi, Sözleşmenin İngilizce metnindeki kullanılışıyla Fransızca metnindeki kullanılışı bakımından bile farklıdır: bu kelime Fransızca'da daha dar anlamda, «derhâl» anlamına gelecek şekilde kullanılır¹.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin İngilizce ve Fransızca metinleri eşit hukukî geçerliliğe sahip olduklarına göre, ifâde edilmek istenilen kavramın her iki dilde farklı anlama gelen kelimelerle yer almış olması durumunda, kavramın açıklanabilmesi için bu kelimelerin her iki dildeki anlamların ortak unsurlarının belirlenerek, kelimelerin Sözleşmenin konusuna ve amacına en çok hizmet edecek, Sözleşmeye en çok etkinlik kazandıracak şekilde yorumlanması gerekir.

Nitekim, İngilizce metindeki «hemen (promptly)» kelimesine ne ka-

1) Divan, önceki içtihatında da bu hususu teyid etmişti. Bkz. Ireland v. United Kingdom, 18.1.1978, (Publications of The Court, Ser. A, No. 25).

dar esnek bir anlam tanınırsa tanınsın, bu esnekliğin de bir sınırının olduğu kabul edilmelidir.

«Hemen» ile ifâde edilmek istenilen süre kavramı her somut olayda, o olayın özellikleri göz önünde tutulmak suretile belirlense dahi, hiçbir zaman bu özellikler, Sözleşmenin 5/3 maddesi ile teminat altına alınan hakkın özüne etki yapamaz. Başka bir deyişle Devlet, hiçbir olayda, madde 5/3 e göre yüklenmiş olduğu 'yakalanan veya tevkif edilen herkesin hemen bir yargı mercii önüne çıkarılması' hususundaki yükümlülüğünden kurtulmuş sayılamaz.

Somut olayda, Kuzey İrlanda'daki tedhiş hareketlerinin ve bunların yol açtığı huzursuzluğun ulaşmış olduğu düzey ve bu düzeyin gerektirdiği özel hukukî tedbirlerin ihtiyacı inkâr edilemez ise de, bunların hiçbiri, kişilerin yargı mercii önüne çıkarılmaksızın dört günü de aşan ve uzun sayılabilecek bir süre tutuklu kalmalarını haklı göstermez. Aksini iddia etmek, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 5/3 maddesindeki «hemen» kelimesinin aşırı bir yorumu olur. Böyle bir yorumun ise bu maddenin kişilere sağlamak istediği teminatı zaafa uğratacağı, dolayısıyla bu maddede himâye edilmek istenilen hakkın bizzat kendisinin bertaraf edileceği şüphesizdir.

III. Kararın Siyasî Sonuçları

Avrupa İnsan Hakları Divanı'nın Brogan davasında vermiş olduğu karar, Birleşik Krallık Hükümetinin Kuzey İrlanda'da tedhişçilikle mücadele hususundaki tutumuna karşı bir yargı organı tarafından ileri sürülmüş olan önemli bir ikaz niteliğindedir. İngiliz kaynakları², bu kararın, Hükümetin hazırlamış ve Parlamento'ya sunmuş olduğu 1974 tarihli Tedhişçiliği Önleme Kanununun bazı hükümlerini değiştirecek olan kanun tasarısını geri alıp Divan kararı doğrultusunda, yeniden gözden geçirmesine yol açabileceğine dikkat çekmektedirler. Başka bir ihtimâl ise, Divanın kararına uymak istemeyen Hükümetin bu yükümlülükten kurtulmak için Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 15/1 maddesindeki mekanizmayı işletmeyi tercih etmesidir. Bu maddeye göre «Harb veya milletin varlığını tehdit eden diğer bir umumî tehlike hâlinde her Yüksek Âkid Taraf ancak, durumun gerekli kıldığı nispette ve milletlerarası hukuktan doğan diğer yükümlülüklerle çelişkili olmamak şartıyla, işbu Sözleşmede öngörülen yükümlülüklerle aykırı tedbirler olabilir.»

2) Bkz. The Times, 30.11.1988, sh. 1.